

Latvijas Bankas prezidenta Ilmāra Rimšēviča ievadreferāts konferencē

"LATVIJA CEĻĀ UZ LABKLĀJĪBU: IZAUGSMES POTENCIĀLS UN VĪZIJAS"

Dāmas un kungi!

Man ir patiess prieks Jūs šodien sveikt gadskārtējā – nu jau trešajā – Latvijas Bankas rīkotajā konferencē. Jāatzīmē interesanta sakarība – ar katru reizi laika periods, par kuru savā konferencē gribam rosināt diskusiju, kļūst plašāks. Pirms diviem gadiem spriedām par gaidāmajiem notikumiem tuvāko pāris gadu laikā, bet pērn jau diskutējām par pilnu ekonomisko ciklu. Uzreiz gribu atzīmēt, ka mūsu konferencē iepriekš apskatītās tēmas – gan par ES ietekmi uz mūsu valsts tautsaimniecību, gan valsts ilgtspējīgu attīstību – nav zaudējušas aktualitāti, un mēs esam gandarīti, ka sabiedrībā par tām joprojām notiek aktīvas diskusijas. Taču šodien mēs vēlētos pievērsties tēmai un līdz ar to arī laika periodam, kas mērāms pat vairākos gadu desmitos, bet kas tomēr saglabā saistību ar mūsu iepriekšējās konferencēs izskanējušām diskusijām. Proti, šodien mēs aicinām visus klātesošos pievērsties jautājumam par mūsu **valsts ilgtermiņa izaugsmes perspektīvām un labklājības līmeni**.

Skaidri apzināmies, ka ekonomiskā analīze un – vēl jo vairāk – jebkādu prognožu izteikšana, runājot par straujas pārmaiņas piedzīvojošo Latvijas tautsaimniecību, ir liels izaicinājums. Ņemot vērā mūsu līdzšinējo prognozēšanas pieredzi, apgalvošu, ka pilnīgi precīzas mūsu prognozes nebūs nekad. Taču jāatzīmē, ka daudzas ekonomiskajā teorijā aprakstītās sakarības ievērojami labāk darbojas tieši ilgākā laika posmā. Tāpēc nereti ir vieglāk analizēt un prognozēt to, kas valsts tautsaimniecībā notiks pēc desmit, nevis, piemēram, diviem gadiem.

Latvijas Banka kā valdības konsultants ir piedalījies dažādu valsts attīstības stratēģijas dokumentu izvērtēšanā, tāpēc arī mēs jūtamies zināmā mērā atbildīgi par to, kā tiek īstenoti šajās stratēģijās noteiktie mērķi. Tas ir viens no galvenajiem iemesliem šīs konferences tēmas izvēlē.

Tomēr, pirms sākt valsts attīstības perspektīvu ekonomisko analīzi, būtu svarīgi noskaidrot pašreizējo "starta pozīciju". Tieši šajā ziņā Latvija pašlaik ir spilgts piemērs klasiskajam teicienam par glāzi, kas līdz pusei pieļieta ar ūdeni un ko – atkarībā no vērotāja uztveres – var raksturot gan kā pustukšu, gan pa pusei pilnu. Tātad optimisti, kas glāzi redz līdz pusei pilnu, Latvijas tautsaimniecību raksturo, atsaucoties uz izaugsmes tempu, kas Latvijā jau vairākus gadus pēc kārtas ir augstākais Eiropas Savienībā un viens no augstākajiem pasaulē (sk. 1. att.). Toties pustukšās glāzes saredzētāji konstatē, ka par spīti straujai ekonomiskajai izaugsmei pēdējo gadu laikā Latvija vēl joprojām ir un paliek nabadzīgākā ES valsts, kurā ienākumu līmenis nominālajā izteiksmē ir tikai nedaudz vairāk kā viena piektā daļa no ES valstu vidējā līmeņa (sk. 2. att.). Ņemot vērā atšķirīgos cenu līmeņus, šī starpība nedaudz samazinās, tomēr nemainās fakts, ka Latvija ir valsts, kurā ir zemākais vidējais ienākumu līmenis ES (sk. 3. att.).

Balstoties uz abiem minētajiem faktiem, pēdējā laikā ļoti populāra kļuvusi dažādu attīstības scenāriju veidošana, ekstrapolējot pašreizējo izaugsmes tempu un rēķinot, **cik gados Latvijas iedzīvotāju labklājības līmenis sasniegs kādu noteiktu robežu, visbiežāk – ekonomiski attīstīto ES valstu līmeni**. Turklāt jāatzīmē, ka, ņemot vērā pašreizējo straujo izaugsmi, šādi, uz pagātni balstīti, aprēķini Latvijai ir glaimojoši. Lielākie optimisti pat sagaida, ka Latvija labklājības ziņā nākamās desmitgades laikā spēs sasniegt attīstīto ES valstu līmeni. Atskatoties uz Latvijas sasniegto izaugsmes tempu pēdējo desmit gadu laikā, sasniegtais progress ir nenoliedzams (sk. 4. att.). Tomēr te vietā ir jautājums: cik lielā mērā pagātnes notikumi un attīstība var tikt attiecināta uz nākotni? Vai tas, ka līdz šim tautsaimniecība attīstījusies veiksmīgi, automātiski nozīmē to, ka šāda attīstība turpināsies bezgalīgi vai ļoti ilgi?

Šajā sakarā ļoti lietderīgas ir zinātnes žurnālista Marka Bjuķanena (*Mark Buchanan*) grāmatā

"Klātbūtne: kāpēc notiek katastrofas?" (*Ubiquity: Why Catastrophes Happen*) vilktās paralēles ar smilšu kaudzes veidošanos. Mēs katrs bērnībā esam būvējuši smilšu pilis. Labi atceramies – sākotnēji katrs klāt nākošais graudiņš būves augstumu palielina. Taču ar laiku tiek sasniegts līmenis, kad nākamais piebērtais grauds būvi nevis palielina, bet gan rada nogrūvumu. Turklāt ir svarīgi atzīmēt, ka iepriekš gandrīz nav paredzams ne tas, kurš smilšu grauds radīs nogrūvumu, ne tas, cik liels un nozīmīgs šis nogrūvums būs. Saskaņā ar autora teoriju šī neparedzamība ir saistīta ar nestabilitāti, kas neizbēgami rodas jebkuras sistēmas veidošanās procesā, un pat visnozīmīgākajiem notikumiem nav īpašu vai ārkārtēju cēloņu. Šos notikumus var izraisīt jebkurš, pat visniecīgākais cēlonis – viens vienīgs smilšu grauds, kas citos apstākļos, iespējams, būtu pilnīgi neievērojams un nekaitīgs.

Kā šo teoriju saistīt ar mūsu konferences tēmu, proti, Latvijas labklājības līmeni tālākā nākotnē jeb ilgtermiņā? Pirmkārt, apzinoties, ka jebkurā sistēmā ar laiku sāk uzkrāties zināma nestabilitāte un pagātnē novērojamās sakarības un informācija, ko sniedz iepriekšējie periodi, var arī nebūt labs orientieris nākotnei. Otrkārt, pat visniecīgākie, vēl pat grūti apjaušamie notikumi vai parādības var radīt nozīmīgas pārmaiņas tautsaimniecības struktūrā un būtiski ietekmēt arī valsts ilgtermiņa attīstību.

Protams, katram ir nepieciešams sapnis, kam ticēt, un mērķis, uz ko tiekties. Būtu brīnīšķīgi, ja sapnis par ātru labklājības pieaugumu valstī tik tiešām piepildītos. Tomēr zināmas bažas rada fakts, ka aprēķini un secinājumi par šādu labklājības pieaugumu nereti tiek veikti, nevis balstoties uz tautsaimniecības likumiem, bet ar lineāla palīdzību vienkārši ekstrapolējot pagātnes tendences. Pēc šādas loģikas secināms, ka, ja Latvija nākamo 10 gadu laikā sasniegs vidējo ES valstu labklājības līmeni, pēc 20 gadiem Latvija būs bagātākā valsts uz mūsu planētas (sk. 5. att.)! Protams, ņemot vērā ierobežotās prognozēšanas spējas saistībā ar ilgtermiņa attīstību, pilnībā izslēgt šādu iespēju nevaram. Tomēr, lai iespējamās valsts ekonomiskās attīstības analīzei būtu zināma ticamības deva, manuprāt, būtu jāievēro daži pamatprincipi.

Pirmkārt, tautsaimniecības likumi nosaka, ka tās attīstība nenotiek lineāri: straujas izaugsmes periodiem seko atslābuma periodi. Šī pamatdoma caurvija mūsu iepriekšējā gada konferenci, un, analizējot publisko diskusiju telpu, šķiet, ka tagad to nopietni apšaubā tikai retais. Daudzi makroekonomisti 2007. gada IKP gada pieaugumu prognozē 6–7% robežās, pesimistiskākie – pat zemāku. Otrkārt, klasiskā izaugsmes teorija un krītošās atdeves likums nosaka arī to, ka, pieaugot ienākumu līmenim, attīstības temps nākotnē kritīsies.

Abas šīs likumsakarības ir svarīgas, un tās jāpatur prātā, mēģinot analizēt mūsu valsts ilgtermiņa attīstības perspektīvas. Taču daudz būtiskāks jautājums, uz kuru jāatbild jebkuram ilgtermiņa izaugsmes pētījumam, ir – kādi faktori noteiks valsts tautsaimniecības turpmāko izaugsmi? Atbilde tieši uz šo jautājumu nepieciešama, lai varētu runāt ne tikai par turpmāko ekonomiskās izaugsmes tempu, bet arī par kopējo labklājības līmeni, ko šajā valstī varam sasniegt. Bez šādu faktoru analīzes varam izdarīt tikai aptuvenus secinājumus par tuvāko nākotni, piemēram, tādus, ka uz pašreizējās straujās attīstības inerces rēķina Latvijai ienākumu ziņā iespējams apsteigt dažas valstis un izrauties no nabadzīgākās ES valsts statusa. Tomēr bez dziļākas analīzes nav iespējams prognozēt to, kas mūs visus pašlaik interesē visvairāk, proti: vai šo sasniegto līmeni Latvijai arī izdosies noturēt un pārskatāmā nākotnē labklājības ziņā pietuvoties vecajām ES valstīm?

Tieši šo izaugsmes faktoru analīzei būs veltītas mūsu konferences turpmākās daļas. Šajā ziņā mēs turpināsim iepriekšējā gadā aizsākto diskusiju par tautsaimniecības ilgtspējīgo izaugsmi, jo tas, cik noturīga būs ekonomiskā izaugsme valstī, noteiks to, cik ātri mūsu valsts pietuvosies kādam noteiktam labklājības līmenim. Vairākkārt esam uzsvēruši – un šodien ir vērts to atkārtot –, ka Latvijas tautsaimniecības attīstība lielā mērā līdzinās maratona skrējienam, kurā mūsu spēju tikt līdz finišam noteiks nevis ātrs starta uzrāviens vai spēja ātri veikt atsevišķus distances gabalus, bet gan fiziskā izturība un māka vienmērīgi sadalīt spēkus visas distances garumā.

Daudzu pasaules valstu vairāku gadu desmitu pieredze skaidri pierādījusi, ka valsts tautsaimniecības ilgtermiņa attīstību, tās sasniedzamo labklājības līmeni, kā arī laiku, kādā šis labklājības līmenis sasniedzams, pamatā nosaka nevis augstākas vai zemākas procentu likmes, bet gan tas, vai valstī tiek īstenotas strukturālās reformas, kas stimulē tautsaimniecības piedāvājuma pusi. Ja tās tiek aktīvi un pārdomāti īstenotas, valsts var pietiekami ilgi veiksmīgi un samērā strauji attīstīties un sasniegt augstu labklājības līmeni.

Tas mums jāpatur prātā, arī domājot par Latviju nākotnē. Ja tuvākajā laikā mēs spēsim atrisināt jautājumus, kas saistīti ar tautsaimniecības modernizāciju, konkurētspējas paaugstināšanu un cilvēkkapitāla attīstību, mazo un vidējo uzņēmumu skaita vairošanu, eksporta veicināšanu un ražīguma palielināšanu, valsts tautsaimniecība būs labā "fiziskajā" kondīcijā. Tad būs iespējams arī turpmākajos gados uzturēt izaugsmi 7–8% līmenī.

Konferences tematika, mūsuprāt, pietiekami izteiksmīgi raksturo tās jomas, kuru attīstība kādu dienu var kļūt par iemeslu ekonomiskās izaugsmes tempa kritumam un kurās situācijas uzlabošanai pašlaik būtu jāpieliek vislielākās pūles. Viena no galvenajām jomām, neapšaubāmi, ir mūsu valsts cilvēkkapitāls jeb nodarbinātā darbaspēka kvalitāte. Par to, ka Latvijā, kas nevar lepoties ar bagātīgiem dabas resursu krājumiem, tieši darbaspēka kvalitāte noteiks nākotnē sasniedzamo produktivitātes, konkurētspējas un labklājības līmeni, pašlaik, šķiet, īpašas diskusijas nav nepieciešamas. Sarežģītāks ir jautājums par to, kā, kurās jomās un ar kādu atbalstu panākt darbaspēka kvalitātes celšanos un kopējā cilvēkkapitāla uzlabošanos. Ar šo jautājumu cieši saistīts darbaspēka migrācijas jautājums, kas līdz ar Latvijas pievienošanos ES un līdzšinējo darbaspēka kustības ierobežojumu atcelšanu kļuvis īpaši aktuāls. Mēs šodien piedāvājam analizēt pašreizējo kvalificētā darbaspēka problēmu saistībā ar Latvijas ilgtermiņa attīstības tendencēm, nošķirot to problēmu daļu, kas izriet no ekonomiskā cikla svārstībām.

Nobeigumā vēlos vēlreiz uzsvērt, ka laikā kopš neatkarības atjaunošanas valsts iedzīvotāju labklājības uzlabošanā padarīts tiešām daudz un ieguldītais darbs nav bijis veltīgs. Tomēr uzskats, ka izdarīts viss iespējamais un atliek tikai gaidīt darba augļus, kas ienāksies jau tuvāko gadu laikā, ir skaists sapnis, kam diemžēl, visticamāk, nebūs lemts piepildīties. Lai šis sapnis pārvērstos īstenībā, nepieciešams turpināt strādāt pie šā mērķa sasniegšanas, turklāt vēl intensīvāk nekā līdz šim. Šodien man ir patiess prieks, ka sabiedrībā notiek arvien plašāka un dziļāka diskusija par minētajām valsts ekonomiskajai attīstībai svarīgajām tēmām. Arī mūsu kopējā konference ir šīs diskusijas daļa. Absolūtās patiesības mūsu rokās nav, tāpēc konferences mērķis kā allaž ir uzturēt jautājumu aktualitāti un piedalīties optimālākā risinājuma meklēšanā. Lai mums šodien saturīgas un izaicinājumiem pilnas diskusijas!